

Cēloniskais sakars, nodarot nemantisku kaitējumu veselībai

The Causation in Personal Injury Cases: Non-Pecuniary Damages

Mg. iur. Jānis Kubilis

LU Juridiskā fakultāte
Civiltiesisko zinātņu katedras doktorants
E-pasts: janis.kubilis@gmail.com

Publikācijā pētīts cēloniskais sakars kā civiltiesiskās atbildības par nemantisko kaitējumu veselībai priekšnoteikums. Pirmkārt, rakstā aplūkota cēloniskā sakara pierādīšanas problemātika civilprocesā, otrkārt, analizēta ekspertīzes loma un nozīme nemantiskā kaitējuma veselībai pierādīšanā, treškārt, akcentētas zinātnes robežas cēloniskā sakara izziņā un pierādīšanā, ceturtkārt, uzsvērta cēloņa un seku saistības nozīme atbildības noteikšanā. Rakstā izvirzīta tēze, ka nereti viens cēlonis nerada kaitējumu pilnībā, tas rodas vairāku cēloņu iedarbības rezultātā, tādēļ kaitējums nav saistāms tikai ar vienas personas rīcību. Tas jāņem vērā, apmierinot prasību pilnībā vai daļēji vai arī to noraidot, kā arī nosakot atbildības sadalījumu, ja nodarīts multikauzāls kaitējums. Rakstā piedāvāts vērtēt cēloņa un seku saistības līmeņus, kas var palīdzēt noteikt civiltiesiskās atbildības robežas.

Atslēgvārdi: cēloniskais sakars, civiltiesiskā atbildība, nemantiskais kaitējums, kaitējums veselībai, ekspertīze, cēloniskā sakara pierādīšana.

Saturs

<i>levads</i>	84
1. <i>Cēloniskā sakara analīze un pierādīšana</i>	85
2. <i>Ekspertīzes loma un problemātiskie aspekti cēloniskā sakara pierādīšanā</i>	87
3. <i>Zinātniskā nenoteiktība cēloniskā sakara pierādīšanā</i>	91
4. <i>Cēloņa un seku saistības ciešuma līmeņi</i>	94
<i>Kopsavilkums</i>	95
<i>Izmantoto avotu saraksts</i>	97
<i>Juridiskās publikācijas</i>	97
<i>Normatīvie akti</i>	97
<i>Tiesu prakse</i>	97
<i>Atsauces un piezīmes</i>	98
<i>Summary</i>	100

levads

Civiltiesiskās atbildības kontekstā cēlonisko sakaru varētu skaidrot kā saikni, kas raksturo tādu personas rīcības un kaitējuma attiecību, kur cēlonis nepieciešami un objektīvi rada attiecīgās sekas un ir pietiekams kaitējuma radīšanai. Doktrīnā

norādīts, ka, vērtējot un konstatējot cēlonisko sakaru, iespējams, jāņem vērā arī tas, cik tāl ir taisnīgi un saprātīgi personai likt par radīto kaitējumu atbildēt.¹

Cēlonisko sakaru attiecībā uz nemantisko kaitējumu veselībai nereti nav iespējams pilnībā izziņāt un precīzi noteikt, ko sarežģī pierādīšanas grūtības un zinātniskā nenoteiktība. Zinātnisko nenoteiktību varētu definēt kā drošticamu zināšanu trūkumu par to, kādas parādības vai rīcība rada noteiktas sekas, vai konstatētās sekas vispār bija iespējamas kā attiecīgās rīcības sekas, vai personai radītais kaitējums ir iestājies kādu noteiktu apstākļu rezultātā, kas ir bijuši saistīti ar prettiesisko rīcību, vai šī saistība ir cēloniskā sakara formā vai arī tikai dažādu apstākļu korelācija utt.²

Cēlonisko sakaru starp prettiesisko rīcību un kaitējumu ir sarežģīti vērtēt gadījumos, kad kaitējums nav nodarīts personas ķermenim, bet personas garīgajai veselībai vai arī nodarītas sāpes un ciešanas. Šādos gadījumos, kā uzsvērts doktrīnā, ir jānorāda uz apstākļiem, kuri varētu palīdzēt tiesai izvērtēt un noteikt kompensāciju par radīto kaitējumu.³ Ņemot vērā faktisko apstākļu izziņas un zinātnes robežas, dažkārt nav pilnībā iespējams novērtēt noteiktu seku cēloņus, tādēļ būtu izvērstāk analizējams, kā atrast taisnīgu līdzsvaru starp nemantiskā kaitējuma pierādīšanas pienākumu un tiesībām saņemt kaitējuma kompensāciju. Doktrīnā ir pat akcentēts jautājums, vai vispār var pierādīt nemantisko kaitējumu,⁴ tomēr nemantiskā kaitējuma esība ir priekšnoteikums civiltiesiskajai atbildībai un kaitējuma kompensācijas piedziņai. Šādā gadījumā tiesību normas būtu jāpiemēro tā, lai nepamatoti neierobežotu prasītāja tiesības saņemt kaitējuma kompensāciju un atbildētāja tiesības nekompensēt kaitējumu, kuru tas nav radījis.

Kaitējuma kontekstā būtiski norādīt, ka veselības aizskāruma nemantiskās sekas, kuru negatīvā ietekme novērojama ilgstošā laika periodā, jānošķir no sāpēm un ciešanām, kuras rodas ar pašu veselības aizskāruma brīdi. Līdz ar to terminoloģiskai noteiktībai šī raksta ietvaros nemantiskā kaitējuma jēdziens tiks lietots, aptverot gan morālā kaitējuma jēdzienu, gan cita veida nemantisko kaitējumu, piemēram, paliekošu kaitējumu veselībai.

Šī raksta mērķis ir analizēt cēloniskā sakara kā civiltiesiskās atbildības priekšnoteikuma izpratni, pierādīšanas problēmas, cēloniskā sakara prezumpciju un taisnīgu atbildības noteikšanu, ja nodarīts nemantisks kaitējums veselībai. Ņemot vērā norādīto, šajā rakstā tiks analizēti cēloniskā sakara pierādīšanas problēmjautājumi, izcelti tie apsvērumi, kas būtu jāņem vērā, civiltiesiskās atbildības kontekstā vērtējot to, vai starp prettiesisko rīcību ir konstatējams cēloniskais sakars. Rakstā uzsvērta arī ekspertīzes kā cēloniskā sakara pierādījuma loma un nozīme, kā arī tās problemātiskie aspekti. Aplūkots jautājums par zinātnisko nenoteiktību kaitējuma cēloņu noskaidrošanā un tās ietekmi uz civiltiesisko atbildību. Tiks piedāvāts nošķirt cēloņa un seku saistības ciešuma līmeņus cēloniskā sakara vērtēšanai, nosakot, cik lielā mērā nemantiskais kaitējums veselībai ir radīts ar prettiesiskajām darbībām. Minētā tēma Latvijas tiesību doktrīnā nav padziļināti pētīta, tādēļ šajā rakstā tiks aplūkoti vairāki tiesu prakses piemēri un doktrināras atziņas, piedāvājot vadlīnijas līdzīgu problēmjautājumu risināšanai tiesu praksē.

1. Cēloniskā sakara analīze un pierādīšana

Cēloniskā sakara pierādīšana ir nepieciešams priekšnoteikums, lai prasība par kompensācijas piedziņu saistībā ar nemantisko kaitējumu veselībai varētu tikt apmierināta. Nemantiskais kaitējums šādā gadījumā ir jāsasaista ar atbildētāja rīcību tādā veidā, ka vienīgi atbildētāja rīcība ir radījusi cietušajai personai kaitējumu, par kuru tiek prasīta kaitējuma kompensācija. Ja to pierādīt nav iespējams, prasība

tiek noraidīta, jo visi civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi nav pierādīti, kas pamatā ir prasītāja pienākums.⁵ Tomēr nav vienotas izpratnes par to, kā pierādīt cēlonisko sakaru starp prettiesisku rīcību un nemantisko kaitējumu veselībai.

Cēloniskais sakars starp noteiktu faktoru iedarbību un cilvēka ķermeņa reakciju nosakāms, lielā mērā pamatojoties uz novērojumu un indukcijas bāzi. Tādēļ to, vai personai ir nodarīts noteikts nemantiskais kaitējums, var noteikt, ņemot vērā slēdzienu par līdzīga cēloņa radītajām sekām līdzīgās situācijās, maksimāli ievērojot būtiskus pirms aizskāruma pastāvošus apstākļus. Statistiski biežākais cēloniskais sakars atspoguļo, kā vairums personu ar atbilstošu garīgo un fizisko veselību līdzīgos apstākļos reaģē, jo personas domām un sajūtām tiešus pierādījumus iegūt nav iespējams. Tomēr ar statistiski biežākā cēloniska sakara izpēti nedrīkst aprobežoties. To pierāda šāds piemērs. Persona bija cēlusi prasību par nemantiskā kaitējuma piedziņu, norādot, ka pēc autoavārijas tai ir radušās paniskas bailes vadīt auto. Pirmajā ekspertīzes slēdzienā tika norādīts, ka, atbilstoši izpētot individa veselības stāvokli un ievērojot to, ka šādas sekas nereti ir personām pēc autoavārijām, pastāv saistība starp vainojamās personas izraisīto avāriju un minētajām bailēm kā kaitīgajām sekām. Otrajā ekspertīzes slēdzienā tika norādīts, ka minētās bailes un nespēja vadīt automašīnu nav cēlušās no negadījuma, bet gan radušās cietušās personas paniskās reakcijas un nelielās autovadīšanas pieredzes dēļ.⁶

Kāda cēloņa iespējami radītās sekas izpētot, var noteikt cēloņa un seku attiecības modeļus, kurus analizējot, var noskaidrot arī hipotētiski raksturīgās sekas konkrēta aizskāruma gadījumā. Piemēram, ja ir zināms, ka personai, ciešot kādu kaitējumu, ir nepieciešams ārstēties noteiktu laiku un pēc tam zināmu laikposmu šīs personas dzīves kvalitāte ir pasliktināta, tad, apskatot vairākus līdzīgus gadījumus, ir iespējams konstatēt robežas, kuras var definēt kā parastās jeb statistiski biežākās negatīvās sekas šāda veida gadījumos. Līdzīga shēma piedāvāta arī doktrīnā attiecībā uz kaitējuma seku novērtējumu, proti, vispirms būtu jāveic zinātniskās literatūras analīze attiecībā uz konkrētā kaitējuma seku pastāvēšanu līdzīgās lietās, tad ekspertam vajadzētu analizēt tos faktorus, kas var attiecīgi pasliktināt vai uzlabot personas garīgās veselības stāvokli nākotnē, un tikai tad izdarīt slēdzienu par, piemēram, kaitējuma smagumu.⁷ Piemēram, pēctraumatiskā stresa sindroma kontekstā bez personas nomāktības un atsvešināšanās jāņem vērā arī tieksme uz dusmām vai dusmu lēkmes, kas raksturo personas psiholoģisko stāvokli un atbilstoši zinātnes atziņām ļauj izdarīt dažādus pieņēmumus par traumas smagumu.⁸

To ilustrē kāds piemērs no tiesu prakses, kur persona cēlusi prasību par nemantiskā kaitējuma kompensācijas piedziņu. Kaitējumu radījis ceļu satiksmes noteikumu pārkāpums, kurā atbildētājs prasītāju notrieca, radot dzīvībai bīstamus savainojumus. Tiesa atzina, ka ar tiesu psiholoģiskās ekspertīzes atzinumu ir pierādīts, ka atbildētāja rīcība ir būtiski iespaidojusi prasītājas psihisko un fizisko stāvokli. Norādīts, ka cietušās iepriekšējā dzīves pieredzē ir bijis traumatisks notikums saistībā ar tuva radnieka nāvi, kas ietekmēja viņas drošības izjūtu un saasināja emocionālos pārdzīvojumus. Tiesa arī atzinusi, ka šīs individuāli psiholoģiskās īpatnības varēja būtiski ietekmēt personas subjektīvo pārdzīvojumu dziļumu un intensitāti, kurus izsaukusi atbildētāja darbība. Tiesa norādīja, ka “[a]vārija radīja prasītājai būtisku un ilgstošus emocionālus pārdzīvojumus un psiholoģiskus traucējumus, tādus kā paštēla izmaiņas, dzīves mērķu un nodomu pārmaiņas, izolēšanos un adaptācijas traucējumus, depresijai un pēctraumas stresa sindromam raksturīgas pazīmes”.⁹ Minētajā lietā prasīta nemantiskā kaitējuma kompensācija LVL 50 000 apmērā, bet apmierināta par LVL 7 000, pamatojoties uz minētajiem apsvērumiem.

Šis spriedums faktiski akcentē iepriekš pastāvošu apstākļu ietekmi, kas padara personu emocionāli predisponētu dzīves kvalitātes pasliktināšanās faktam. Pozitīvi ir vērtējams tas, ka tiesa to ņēmusi vērā, tomēr šajā lietā eksperti, atbildot uz uzdotajiem jautājumiem, iespējams, analizējuši arī juridiskus aspektus, piemēram, atbildētāja rīcības cēlonisko sakaru ar radīto kaitējumu juridiskā nozīmē. Domājams, ka tiesa arī ievērojusi, ka, saprātīgi analizējot minēto situāciju, ir lielāka varbūtība, ka galvenais kaitējuma cēlonis ir tieši atbildētāja prettiesiskā rīcība, bet iepriekšējais emocionālais stāvoklis ir to tikai veicinājis.

No tā var secināt, ka būtiska nozīme cēloniskā sakara pierādīšanā un vērtēšanā ir noteikta cēloņa radītajām tipiskajām sekām, kādas rodas būtiski līdzīgos gadījumos. Tomēr, ja, piemēram, iegūtajai psiholoģiskajai traumai seko garīgi traucējumi, kas varētu būt arī citu cēloņu radīti, tad vajadzētu īpaši vērtēt, cik liela ir iespējamība, ka tieši aizskārēja darbības ir veicinājušas šādu saslimšanu. Piemēram, nevar izslēgt iespēju, ka pēc prettiesiskas tuvinieka nonāvēšanas gūtie pārdzīvojumi var novest pie garīgas saslimšanas, tomēr zinātnes atziņu kontekstā būtu jānovērtē varbūtība, kāda ir iespējamā cēloņsakarība starp saslimšanu un pārdzīvojumiem. Latvijas tiesas nereti atzīst tiesības uz nemantiskā kaitējuma kompensāciju nāves gadījumā, pirmšķietami un nepilnīgi analizējot, vai nemantiskais kaitējums ir cēloniskajā sakarā ar prettiesisko rīcību.¹⁰ Tiesai šādas visai grūti pierādāmas cēloņsakarības gadījumā vajadzētu noteikt nemantiskā kaitējuma kompensāciju, kāda par tuvinieku nāvi noteikta līdzīgās lietās, bet ļoti piesardzīgi spriest par kompensāciju, ievērojot arī citu cēloņu iedarbības vai līdziedarbības iespēju.

Norādītā pieeja ir pamatojama ar taisnīguma apsvērumiem pret atbildētāju, kuram nebūtu jāatbild par kaitējumu, kura rašanās nav izskaidrojama vai sasaistāma ar atbildētāja rīcību. Līdz ar to arī Civillikuma 1635. panta trešajā daļā noteiktā nemantiskā kaitējuma prezumpcija, kas daļēji ietver un attiecas uz nemantisko kaitējumu kopumā, nevar būt piemērojama tik tālu, ka par visām negatīvajām izmaiņām personas dzīvē un to ietekmi uz personas veselību pēc aizskāruma jāatbild aizskārējam, ja vien tas nepierāda, ka bijuši arī citi cēloņi, kas varējuši kaitējumu radīt pēc kaitējuma nodarīšanas. Tādēļ tiesai minētais būtu jāizvērtē arī pēc savas iniciatīvas, nosakot kaitējuma kompensāciju atbilstoši Civillikuma 5. panta noteikumiem.¹¹ Nemantiskā kaitējuma konstatācijas un pierādīšanas kontekstā jāņem vērā, ka prasītāja mērķis ir visu radīto kaitējumu saistīt tieši ar atbildētāja darbību, bet atbildētāja mērķis savukārt ir norādīt uz dažādiem cēloņiem, kas lielā mērā iespaidojuši nemantiskā kaitējuma iestāšanos,¹² kā rezultātā atbildētājam nebūtu jāatbild par radītā kaitējuma sekām vai būtu jāatbild mazākā mērā. Tā tas ir gadījumos, ja prettiesiskas rīcības faktu atbildētājs neapstrīd. Papildus minētajam jāņem vērā, ka atbilstoši Latvijas materiālo tiesību normām gadījumos, kad nemantiskais kaitējums tiek prezumēts, atbildētājam faktiski ir aktīvāka loma citu kaitējumu radījušu cēloņu pierādīšanā.

2. Ekspertīzes loma un problemātiskie aspekti cēloniskā sakara pierādīšanā

Kā jau norādīts, ir būtiski nodalīt tās negatīvās sekas, kuras ir iespējams saistīt ar atbildētāja rīcību, no tām, kuras nav radījuši vai veicinājuši atbildētāja prettiesiskā rīcība. Tomēr būtu analizējams, kā tieši prasītājs varētu pierādīt to, ka kaitējumu veselībai radījuši tieši atbildētāja prettiesiskā darbība vai bezdarbība. Lai arī normatīvie akti nesašaurina pierādīšanas līdzekļu loku, lai noteiktu cēlonisko sakaru, tomēr

cēloniskā sakara vērtēšanai šādā gadījumā ir nepieciešamas speciālas zināšanas, jo persona bez īpašām zināšanām ne vienmēr spēj novērtēt, kādu ietekmi uz veselību rada noteikta cēloņa iedarbība. Minēto apliecina kāds piemērs no tiesu prakses, kur kā pierādīšanas līdzeklis nemantiskā kaitējuma faktam izmantotas liecinieku liecības. Šajā lietā atbildētājs, būdams alkohola reibumā, vadījis automašīnu un izraisījis ceļu satiksmes negadījumu, kā rezultātā gāja bojā prasītājas meita. Prasītājas darba kolēģe liecinājusi, ka prasītāja bijusi ļoti atsaucīga, draudzīga un izpalīdzīga, savukārt pēc meitas bojāejas ir novecojusi, nerunīga un nomākta, arī prasītājas kaimiņiene norādījusi, ka prasītāja bijusi draudzīga un dzīvespriecīga, taču pēc nelaimes gadījuma viņas uzvedībā redzamas ļoti krasas izmaiņas – nomāktība, pesimisms.¹³ Neskatoties uz to, ka kaitējums dažos gadījumos tiek prezumēts, tomēr nemantisko kaitējumu nav iespējams pierādīt ar tādu personu liecībām, kurām nav speciālu medicīnisku zināšanu, lai to adekvāti novērtētu. Lai gan šādu pierādīšanas līdzekļu izmantošana nav aizliegta, tomēr liecinieku liecības ir kritiski vērtējamas no pierādījumu ticamības aspekta.¹⁴ No minētā secināms, ka cēloniskā sakara noskaidrošana, ja veselībai nodarīts kaitējums, būtu uzskatāma par lietai nozīmīgu faktu noskaidrošanu, kam nepieciešamas speciālas zināšanas zinātnē vai citā nozarē, kad ir nosakāma ekspertīze atbilstoši Civilprocesa likuma 121. panta pirmajai daļai.¹⁵

Attiecībā uz tiesas noteiktajām ekspertīzēm doktrīnā tiek atzīts, ka pušu procesuālā sacīkste padara tiesu psihiatriskās ekspertīzes veicējus stipri ierobežotus zinātniski pamatota atzinuma sniegšanā, jo būtībā tiesa uzdod ekspertam meklēt patiesību ļoti sašaurinātā cēloņu loka ietvaros un sniegt ļoti vienkāršotas cēlonības skaidrojumus nemantiskā kaitējuma lietās, piemēram, ka attiecīgais kaitējums radīja visas tam sekojošās sekas vai arī ka nekāda kaitējuma nav, bet cietušais tikai simulē sāpes un ciešanas.¹⁶ Arī zinātniskajā literatūrā norādīts, ka vispamatotākie un kvalitatīvākie cēloniskā sakara pētījumi nemantiskā kaitējuma gadījumos skar nevis viena cēloņa analīzi pret seku kopumu, bet apsver vairāku cēloņu ietekmi un to sekas, kas savukārt palīdz veidot realitātei atbilstošāku, bet tiesvedības nolūkiem sarežģītāk izmantojamu teorētisko zināšanu bāzi.¹⁷ Ir saprotams, ka ir grūti rast zinātnisku pamatojumu tam, ka vienīgi vienas personas rīcība kā cēlonis rada psiholoģisku traumu. Minētais varētu norādīt, ka cēloniskais sakars nemantiskā kaitējuma gadījumā vispār tiesvedības ietvaros nav pierādāms līdz tādai pakāpei, kad tas ir neapstrīdams, tomēr ekspertīze šajā gadījumā varētu būt uzskatāma par pierādījuma veidu ar salīdzinoši visaugstāko ticamības pakāpi. Vēl jo vairāk – lai arī doktrīnā norādīts, ka eksperta atzinumi var būt kategoriski (pozitīvi vai noliedzotī),¹⁸ tomēr ekspertīzē, kas skar cēlonisko sakaru nemantiskā kaitējuma gadījumā, nav iespējams dot kategorisku un vienlaikus zinātniski precīzu slēdzienu. Tādēļ ekspertīzes atzinumā nebūtu vēlams izmantot arī tādus vārdus kā “viennozīmīgi”, “neizbēgami” utt. Ekspertīzes atzinums varētu norādīt uz varbūtību, ka attiecīgā prettiesiskā rīcība ir radījusi kaitējumu konstatētajā veidā un mērā, un cik liela ir iespējamība, ka kaitējumu vispār bija iespējams radīt, ja attiecīgais kaitējums nav prettiesiskās rīcības acīmredzamas un medicīniski maz apšaubāmas sekas. No tā savukārt varētu secināt, ka pat tad, ja lietā ir veikta ekspertīze, eksperta norādītie secinājumi ir stingri jāvērtē citu pierādījumu gaismā un tiesai nevajadzētu paļauties vienīgi uz ekspertīzes atzinuma autoritāti. Ja, piemēram, kasācijas sūdzība iesniegta lietā, kurā vienīgais pierādījums, ar kuru zemākas instances tiesa pamatojusi savu spriedumu, ir ekspertīze saistībā ar nemantiskā kaitējuma vērtējumu, tad atsevišķos gadījumos šis būtu uzskatāms par tādu procesuālu pārkāpumu, kas var novest pie lietas nepareizas izspriešanas atbilstoši Civilprocesa likuma 452. panta otrajai daļai.

Līdzīgās lietās nereti Augstākās tiesas Senāts nepamatoti atsaka ierosināt kasācijas tiesvedību, norādot, ka kasācijas sūdzībā norādītais ir vērst uz vēlmi panākt zemākas instances tiesas novērtēto pierādījumu pārvērtēšanu, kas nav Augstākās tiesas Senāta uzdevums.¹⁹

Jebkurš eksperts savā profesionālajā darbībā saskaras ar noteiktām šaubām par slēdziena pareizumu. Attiecībā uz nemantisku kaitējumu tikpat kā nav iespējami kategoriski slēdzieni, tādēļ zināmas šaubas vienmēr būs arī pašam ekspertam, ko, iespējams, pastiprina fakts, ka viņa atzinums lielā mērā var izšķirt arī lietas iznākumu, un tas ekspertam var radīt papildu nedrošību.²⁰ Šādas šaubas var novērst, izmantojot noteiktus metodoloģiskus līdzekļus. Literatūrā piedāvāts izmantot jaunākās zinātnes atziņas un pētījumu rezultātus, atbilstošākās analītiskās metodes personas veselības stāvokļa noteikšanā, kā arī zinātniskās datu analīzes metodes, kas palīdzētu maksimāli novērst šaubas par slēdzienu.²¹ Lai pēc iespējas precīzāk atspoguļotu personas psiholoģisko stāvokli, garīgās veselības stāvokļa ekspertīzei vajadzētu ietvert veselības stāvokļa aprakstu, strukturizētas un pārbaudītas zinātniskās izpētes metodes, kas sasauca ar ekspertam uzdotajiem jautājumiem, sistematisku minēto metožu piemērošanu attiecībā uz cietušo individu un zinātnes vadošo atziņu piemērošanu šādiem gadījumiem.²² Ja strīdus priekšmets ir cēloniskais sakars starp personai nodarītu kaitējumu un personas uzvedības vai garīgās veselības traucējumiem, kas rezultējušies būtiskā dzīves kvalitātes pasliktinājumā, būtu jāņem vērā informācija, kas norādītu uz iepriekš eksistējošām personiskām problēmām vai īpašībām vai citiem iespējamiem kaitējuma cēloņiem, vai arī ekspertam tā jāpieprasa.²³ Protams, pilnīga šādas informācijas izvērtēšana, kas varētu nodrošināt ekspertīzes atzinuma ticamības relatīvi augstāku pakāpi, prasa lielus finanšu un laika resursus, kas tiesas procesa laikā ir grūti īstenojams,²⁴ tādēļ ekspertiem būtu uzdodami tikai tie jautājumi, kas ir būtiski atbildības noteikšanas kontekstā un nepārkāpj eksperta kompetences robežas.

Problēma saskatāma arī tajā aspektā, ka ekspertam tiesas procesa ietvaros ir jāatbild uz konkrētiem jautājumiem, kurus nereti sagatavo un iesniedz lietas dalībnieki un kuri parasti nav vērsti uz objektīvu apstākļu noskaidrošanu. Savukārt doktrīnā uzsvērtā maksimāli izvērstas būtisko faktisko apstākļu analīzes loma, norādot, ka klīniski smagu garīgu saslimšanu gadījumos ekspertam vajadzētu maksimāli izvērtēt visus iespējamus faktorus un cēloņus, kas varētu ietekmēt kaitējuma rašanos, nevis tikai kontekstā ar cēloni, kuru prasītājs vēlas saskatīt visu cēloņu ķēdē un kopsakarā.²⁵ Minēto problēmu zināmā mērā risina tas, ka tiesas loma, nosakot ekspertīzi un uzdodot ekspertam jautājumus, ir aktīva, jo jautājumus, kuros nepieciešams eksperta atzinums, nosaka tiesa, kas savukārt ļauj tai pušu iesniegtos jautājumus mainīt, labot, papildināt, noteikt papildu jautājumus, kā arī atteikties uzdot jautājumus, to atbilstoši motivējot.²⁶ Ja tiesa uzdod tikai tos jautājumus, ko tai iesniegusi viena no strīdus pusēm, bet savu iniciatīvu attiecībā uz jautājumu uzdošanu neizrāda,²⁷ ir liela iespēja, ka ekspertīze būtiskos aspektus pilnībā neaptvers, jo minētās puses jautājumi parasti būs formulēti tā, lai atbildes uz tiem varētu palīdzēt šīs puses pozīcijai tiesā, un tas nesekmē cēloniskā sakara noskaidrošanu sarežģītos gadījumos. Tas pats attiecas arī uz gadījumiem, kad ekspertīze veikta ārpus tiesas un iesniegta tiesā kā rakstveida pierādījums,²⁸ jo īpaši tad, ja šādas ekspertīzes satur nepārprotamus un vienai pusei labvēlīgus secinājumus par cēloņa saistību ar attiecīgo kaitējumu.

Ekspertam uzdodamo jautājumu nozīmi apliecina arī kāda lieta, kur prasītājam, pārvietojoties pa ielu, uzkritis ledus gabals no blakus esošas mājas, nodarot kaitējumu veselībai. Prasītājam konstatēts labā ceļa lūzums, veikta operācija, pēc kuras

viņa ievērojami zaudējusi pārvietošanās spējas. Ar Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas lēmumu prasītājam noteikta tiesu medicīniskā ekspertīze, lai noskaidrotu gūtās traumas ietekmi uz veselību. Ekspertu komisija konstatēja, ka prasītājam ir labā ceļa locītavas osteoartrīts un osteoporotiskas izmaiņas ceļa locītavā, bet medicīniskajā dokumentācijā nebija datu par to, ka minētās izmaiņas būtu bijušas jau pirms traumas. Tiesa, ņemot vērā minēto, secinājusi, ka ekspertu komisijas atzinums apstiprina cēloņsakarību starp gūto traumu un prasītājas veselības stāvokļa pasliktināšanos.²⁹ Redzams, ka tiesa balstījies uz to, ka ekspertīzē nav norādīti iepriekšēji medicīniska rakstura traucējumi prasītājam un uz tā pamata konstatējusi, ka pastāv cēloniskais sakars starp prettiesisko rīcību un kaitīgajām sekām. Ņemot vērā ekspertīzes visai šauru funkcionālo nozīmi, ir būtiski uzsvērt, ka jautājumu pareiza formulēšana lielā mērā arī izšķir to, vai ir iespējams pierādīt nemantiskā kaitējuma faktu un vai vispār attiecīgais cēlonis varēja izraisīt sekas.

Būtiska problēma ir saistāma ar to, ka ekspertīzi veic īpaši kvalificētas personas attiecīgajās nozarēs un šīs personas var izdarīt secinājumus par noteiktu apstākļu jeb cēloņa iedarbību uz personu un noteikta kaitējuma radīšanu jeb sekām. Tomēr eksperta atzinums nevar sniegt juridisko vērtējumu vai vērtēt atbildības jautājumus un cēlonisko sakaru kā atbildības priekšnoteikumu, jo atbildības priekšnoteikumu konstatēšana un atbildības noteikšana ir tiesas prerogatīva.³⁰ Tādēļ ekspertīzes slēdziens var arī nebūt absolūts civillietas iznākumu determinējošs apstāklis. Šajā kontekstā doktrīnā norādīts – ja eksperts izdara slēdzienus par cēlonisko sakaru, tad tas var būt vienīgi par cēlonisko sakaru no zinātnes aspekta, nevis atbildības kontekstā,³¹ jo pirmais ir secinājums par faktiskajiem apstākļiem, ko, piemēram, kasācijas instances tiesa nepārbauda,³² bet pēdējais ir tiesas ekskluzīvā kompetencē un ir jau uz faktiskajiem apstākļiem balstīts juridisks slēdziens. Vēl vairāk – pat ja jautājumi ir formulēti tā, ka ekspertam būtu jāsniedz cēloņa un seku saiknes juridisks vērtējums, ekspertam ir tiesības atteikties no atzinuma došanas, ja uzdotie jautājumi pārsniedz viņa speciālo zināšanu robežas atbilstoši Civilprocesa likuma 122. panta piektajai daļai.

Papildus norādītajam būtiski uzsvērt, ka attiecībā uz kaitējuma seku noteikšanu tiesību doktrīnā ir izstrādāta un rekomendēta zināmu atskaites punktu sistēma, kuri vērtējami, analizējot nemantiskā kaitējuma smagumu. *Inter alia*, jāņem vērā personas uzvedības novērojumi (izskats, atbildēšanas maniere, stāja un gaita), pašas pārbaudāmās personas galvenās sūdzības (apstākļi kaitējuma brīdī, stāvokļa ietekme uz darbu un sociālo darbību, kopsavilkums par ambulatoro novērtējumu un ārstēšanu, kopsavilkums par hospitalizāciju un stacionāro garīgo traucējumu ārstēšanu, ikdienas aktivitātes, ģimenes dzīve un sabiedriskās aktivitātes, personas piedzīvotās limitācijas un pielāgošanās mēģinājumi), iepriekš eksistējošie faktori (izglītības, medicīnisko datu, sabiedriskās dzīves, juridiskās informācijas,³³ ģimenes stāvokļa un nodarbinātības vēsture), psihs stāvoklis (izskats, uzvedība, runa, domāšanas process, psihs darbības saturiskie aspekti, uztveres traucējumi, garastāvoklis un ietekme uz to, sajūtu un izziņas procesu analīze (ieskaitot orientēšanos, atmiņu, koncentrēšanos un intelektu), spriedumi un izpratne), uz minēto datu pamata noteikta diagnoze un prognoze par sekām.³⁴

Minētos apsvērumus varētu izmantot relatīvi smaga psiholoģiska nemantiskā kaitējuma vērtēšanā arī Latvijā, tomēr, iespējams, minētie kritēriji varētu tikt modificēti atbilstoši nemantiskā kaitējuma smagumam, jo, piemēram, depresijas gadījumā pietiktu ar mazāk izvērstu analīzi nekā galvas traumas rezultātā iegūtas paralīzes izpētē. Būtiska loma ekspertīzes atzinuma kontekstā ir arī tam, ka tiesa

aktīvi piedalās ekspertam uzdodamo jautājumu sagatavošanā un formulēšanā un ekspertīzes atzinums cēloņa un seku attiecību vērtēšanā un noteikšanā tiek apsvērts kopsakarā ar citiem pierādījumiem, jo eksperts atturas no faktisko apstākļu juridiskas vērtēšanas.

Papildus jau minētajiem risinājumiem būtu veicināma komunikācija starp tiesību zinātnes pārstāvjiem un tiesu ekspertīzē piesaistāmajām personām, lai pusei, kura lūdz ekspertīzi vai uzdod jautājumus ekspertam, būtu saprotamas eksperta iespējas un kompetences robežas, savukārt ekspertam būtu jāsniedz ieskats visai specifiskajā tiesvedībā nepieciešamajā ekspertīzes mērķī, jo jāņem vērā, ka puses parasti ir ieinteresētas ekspertīzes veikšanā tiktāl, cik tās rezultāts varētu nākt par labu puses pozīcijai procesā, bet ekspertam savukārt būtu jāatbild uz uzdotajiem jautājumiem, neskatoties uz pušu interesēm un tendenciozi noformulētiem jautājumiem. Šāda komunikācija veicinātu monogrāfiju un pētījumu izstrādi, kas savukārt palīdzētu tiesai interpretēt ekspertīzes atzinumu saturu un izdarīt precīzākus juridiskus slēdzienus, balstoties uz konstatētajiem apstākļiem, bet ekspertiem tas palīdzētu reducēt eksperta atzinumu, kuri praksē mēdz būt visai apjomīgi, uz attiecīgajā lietā nozīmīgiem apsvērumiem, lieki netērējot resursus un ietverot informāciju, kura tiesvedībā, visticamāk, netiks izmantota.

3. Zinātniskā nenoteiktība cēloniskā sakara pierādīšanā

Prasītājs, cenšoties pierādīt cēlonisko sakaru starp prettiesisko rīcību un radīto kaitējumu, var saskarties ar situāciju, ka zinātnē nav vienota viedokļa par to, vai kāds cēlonis noteiktas sekas vispār varētu radīt jeb vai noteikta veida aizskārums varētu radīt attiecīgo kaitējumu. Tomēr prasītājam būtu jāpierāda cēloniskais sakars, lai prasība par nemantiskā kaitējuma kompensāciju varētu tikt apmierināta, un arī tiesai lieta ir jāizspriež pēc būtības. Tiesu praksē, piemēram, kādā lietā pacientam tika izrakstīta penicilīna deva, bet ārstniecības personas aiz neuzmanības pacientam ievadīja 30 reižu lielāku devu. Pacienta veselības stāvoklis bija kritisks, bet viņš atveseļojās, tomēr tika konstatēts, ka pacients kļuvis nedzirdīgs. Prasība tika celta pret ārstniecības iestādi, kas nenoliedza nolaidību, bet norādīja, ka kurš nav cēloniskā sakarā ar radīto kaitējumu. Tiesa norādīja, ka šajā lietā trūkst pierādījumu tam, ka nolaidīgās rīcības rezultātā šāds kaitējums, proti, dzirdes zaudēšana, būtu iespējams.³⁵ Kādā citā lietā persona, kura pildīja sekretāres pienākumus, iesūdzēja tiesā darba devēju par to, ka viņai ilgstošas rakstīšanas rezultātā, kas bija tās tiešais darba pienākums, ir radušies rokas kustību traucējumi. Tiesa uzskatīja, ka nav pierādīts, ka attiecīgie rokas kustības traucējumi vispār varētu rasties no darba pienākumu veikšanas, tie varētu būt arī psihogēnas dabas, kur cēloniskais sakars nav konstatējams. Tātad nebija pierādīts, ka minētie veselības traucējumi vispār varētu rasties attiecīgā cēloņa rezultātā.³⁶

Ja nav ticami pierādāms, vai attiecīgais kaitējums veselībai vispār varētu būt radies aizskāruma rezultātā, formāla pieeja, noraidot prasību, dažkārt varētu būt netaisnīga pret personu, kurai kaitējums ir radies, bet tiesībpolitiska prasību apmierināšana savukārt nebūtu taisnīga pret atbildētāju, kam tad būtu jāatbild par tādām sekām, kuras, iespējams, nav radušās viņa rīcības dēļ. Zinātniskajā literatūrā atzīts, ka atsevišķos gadījumos zinātne nav pietiekami izskaidrojusi, kādos apstākļos noteiktas sekas rodas, tādēļ būtu nepieciešams veikt tālākus pētījumus, kas varētu palīdzēt identificēt un apzināt, piemēram, galvas traumu sekas, pēctraumatiskā stresa cēloņus un ietekmi uz turpmāko dzīvi, kā arī hronisku sāpju cēloņus un sekas, kas arī var rasties personas veselības aizskāruma rezultātā.³⁷ Attiecībā uz noteikta veida

kaitējumu vispār nav iespējams izdarīt drošticamus secinājumus, jo to cēloņu saikne ar noteikto kaitējumu ir pārāk maz pētīta, tādēļ šādos gadījumos pierādīt cēlonisko sakaru ir grūti un vairāku ekspertīžu rezultāti var savstarpēji atšķirties.

Problēmu saistībā ar zinātnisko nenoteiktību pastiprina arī cietušā simulācijas risks, kad nav iespējams pārliecināties ne vien par cēlonisko sakaru starp prettiesisko darbību un kaitējumu, bet nav iespējams neapstrīdami secināt, ka kaitējums ir radies. Simulāciju varētu skaidrot kā kādai slimībai vai patoloģiskam garīgās veselības stāvoklim raksturīgu simptomu apzināti nepatiesu demonstrēšanu vai izrādīšanu lielākā pakāpē, nekā persona tos izjūt. Jāuzsver arī, ka par kaitējuma sekām ir iespējams vieglāk izdarīt zinātniskus un uz praksi balstītus secinājumus, tomēr attiecībā uz kaitējuma smagumu simulācijas problēma ir aktuāla, jo personas subjektīvo reakciju un tās sekas uz veselības stāvokli līdz pakāpei, kad izslēgtas saprātīgas šaubas, pierādīt ir daudz grūtāk. Tādēļ prasītājs var radīt iespaidu, ka kaitējuma sekas ir smagākas nekā patiesībā, lai pārliecinātu tiesu par lielāku nemantiskā kaitējuma kompensāciju. Mūsdienās ir izstrādātas sarežģītas vērtēšanas metodes, kas ļauj pietiekami precīzi identificēt situācijas, kad persona, kura vēlas piedzīt nemantiskā kaitējuma kompensāciju, demonstrē pārspīlētas psiholoģiskās problēmas un nesadarbojas ekspertīzes laikā.³⁸ Tomēr ir zināmi gadījumi, kad indivīds pārspīlē noteiktus grūti izskaidrojamus un precīzi konstatējamus simptomus, piemēram, depresiju, nemieru, sāpes, stīvumu, reiboni, miega traucējumus, atmiņas problēmas, sliktu koncentrēšanos vai personības izmaiņas.³⁹ Šādos gadījumos tiesai būtu kritiski jāvērtē situācijas, kurās personas pārdzīvojumu un nemantiskā kaitējuma līmenis pārsniedz attiecīgajā gadījumā raksturīgo, kā arī jāvadās pēc zināmām līdzībām ar citās lietās noteikto nemantiskā kaitējuma kompensāciju, jo cēloniskais sakars šāda nemantiskā kaitējuma gadījumā ir ļoti komplicēti nosakāms un vērtējams. Piemēram, pozitīvi vērtējama tiesas nostāja kādā lietā, kur tā norādījusi, ka iesniegtie pierādījumi neliecina, ka ceļu satiksmes negadījumā iegūtie vieglie miesas bojājumi radījuši prasītāja norādītās sekas – ilgstošu ārstēšanos, depresiju, dažādus apgrūtinājumus, kas radījuši psiholoģisku slodzi. Šajā lietā tiesa nekonstatēja priekšnoteikumus nemantiskā kaitējuma kompensācijas piedziņai.⁴⁰ Kādā citā lietā tiesa konstatējusi, ka prasība satur vienīgi vispārīgus apgalvojumus un prasītāja subjektīvu izjūtu atspoguļojumu, tādēļ prasību par nemantiskā kaitējuma kompensāciju noraidīja.⁴¹

Lai arī ir skaidrs, ka simulācijas risku pilnībā nav iespējams novērst, tomēr, iespējams, ka šī nasta, kas ietver esošo un neesošo simptomu nošķiršanu, tomēr nebūtu pilnībā uzliekama ekspertiem, bet arī jāvērtē, nosakot nemantiskā kaitējuma kompensāciju. Senāts šajā kontekstā ir atzinis, ka tiesām, nosakot atlīdzību par nemantisko kaitējumu pēc tiesas ieskata, ir jācenšas rast kritērijus, kas pamatotu piešķirto kompensācijas apmēru. Tiesai vajadzētu arī vadīties no citos līdzīgas tiesiskās attiecības regulējošos normatīvajos aktos paredzētajiem kritērijiem, piemēram, Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma, kurā ir ietverts regulējums par kārtību, kādā nosakāms atlīdzinājums par personisko un morālo kaitējumu.⁴² Viens no šiem kritērijiem ir kaitējuma kompensācijas robežas, un maksimālais kompensācijas apmērs par morālo vai personisko kaitējumu var būt līdz LVL 20 000.⁴³

Jānorāda, ka ir personas, kuras pārdzīvojumu rezultātā izjūt hroniskus veselības traucējumus un pārvērš tos somatiskā sāpju reakcijā, kas ir drīzāk personas veselības stāvokļa saasinājums, nekā attiecīgā aizskārēja rīcības rezultāts.⁴⁴ Šādos gadījumos jāsecina, ka aizskārēja darbība ir veicinājusi personas veselības stāvokļa

pasliktināšanos, bet nav to izraisījusi. Līdz ar to jebkādi slēdzieni par personas veselības stāvokļa un nemantiskā kaitējuma saistību ar prettiesisko rīcību būtu jāizdara, analizējot pierādījumus, kas skar pašu pārkāpuma izdarišanu un seku iestāšanos, vērtējot kopsakarā ar informāciju par personas slimības vēsturi, psiholoģisko stāvokli pirms aizskāruma un citiem apstākļiem, kuri varētu ietekmēt nemantiskā kaitējuma rašanos un apmēru, ciktāl to ir iespējams noskaidrot.

Domājams, ka Latvijas tiesām nevajadzētu prasības vienmēr noraidīt, pamatojoties uz to, ka nav pierādīta cēloniskā sakarība,⁴⁵ bet papildus izvērtēt, vai attiecīgajā gadījumā nav konstatējams vismaz riska palielinājums. Tas savukārt varētu būt saprātīgs pamats prezumpcijai, ka cēloniskais sakars pastāv starp prettiesisko rīcību un kaitējumu veselībai. Šāda pieeja aizsargātu prasītāju, ja nav iespējams sagādāt drošicamus pierādījumus par to, ka atbildētāja darbība faktiski ir bijis cēlonis prasītājam nodarītajam kaitējumam, kā arī būtiski neaizskartu atbildētāja tiesības. Visticamāk, ka daudzos gadījumos atbildētāja darbība, kura palielina tieši nodarītā kaitējuma iestāšanās risku, arī būs cēloniskajā sakarā ar kaitējumu, bet atbildētājam netiek ierobežotas iespējas pierādīt, ka šāda riska palielināšanās nav saistīta ar tā darbību vai bezdarbību utt. Eiropas valstīs veikts pētījums, kurā analizēts, vai noteikta kaitējuma radīšanas riska palielināšana atbilstoši tiesu praksei varētu būt alternatīva cēloniskajam sakaram kā atbildības priekšnoteikumam gadījumos, kad cēlonisko sakaru nav iespējams pierādīt.⁴⁶ Iepazīstoties ar pētījuma rezultātiem, secināms, ka Austrijā, Lielbritānijā, Francijā, Itālijā un Polijā, kā arī salīdzinājumam – Izraēlā ar atbilstošu argumentāciju būtu iespējams pamatot to, ka par radīto kaitējumu tomēr ir jāatbild. Lai arī vienmēr nav iespējams pierādīt cēlonisko sakaru starp kaitējumu un prettiesisku rīcību, var pierādīt kaitējuma iestāšanās riska palielināšanos atbildētāja rīcības dēļ. Dānijā, Vācijā, Ungārijā un Spānijā šādu pieeju tiesas vērtētu kritiski, un, iespējams, ka šāda prasība tiktu noraidīta, jo cēloniskais sakars starp rīcību un kaitējumu tomēr, strikti raugoties, nav pierādīts. Aprakstītā pieeja par riska palielinājuma pierādīšanu kā atbildības priekšnoteikumu akceptēta arī atsevišķos ASV štatos.⁴⁷

No atbildētāja pozīcijas raugoties, lietās, kurās prasītājs lūdzis piedzīt nemantiskā kaitējuma kompensāciju un nav strīda par prettiesisko rīcību, tomēr attiecībā uz cēlonisko sakaru konstatējama būtiska zinātniskā nenoteiktība. Atbildētājs var norādīt uz vairākiem apstākļiem, kas tā pozīciju padara līdzvērtīgu. Pirmkārt, galvenais nemantiskā kaitējuma rašanās iemesls ir bijuši citi cēloņi, kuri nav saistīti ar atbildētāja rīcību, otrkārt, attiecīgās sekas atbildētāja rīcība vispār nevarēja radīt, un tas savukārt netieši var norādīt uz simulāciju vai pārspīlēšanu, treškārt, kaitējums ir radies iepriekš pastāvējušu apstākļu, tostarp cietušā individuālu īpašību, dēļ vai reakcija ir psihosomatiska un, visticamāk, atbildētājs jebkura spēcīgāka psiholoģiska kairinājuma rezultātā būtu reaģējis līdzīgi. Būtiski norādīt, ka nemantiskā kaitējuma prezumpcija un cēloniskā sakara prezumpcija riska palielinājuma gadījumā var nostādīt puses nevienlīdzīgā situācijā, jo, lai arī zināmā mērā nemantisks kaitējums tiek nodarīts jebkura personas fiziska aizskāruma gadījumā,⁴⁸ tomēr nebūtu samērīgi un taisnīgi visas nemantiskā kaitējuma sekas novelt uz atbildētāju, jo, kā jau iepriekš uzsvērts, psiholoģiskai traumai vai garīgiem traucējumiem tikpat kā nekad nav viens cēlonis.

Kopumā secināms, ka zinātniskās nenoteiktības gadījumā ir jāņem vērā, cik lielā mērā zinātne ļauj izprast, vai prettiesiskā rīcība ir varējusi radīt vai veicināt kaitējuma iestāšanos. Atsevišķos gadījumos cēlonisko sakaru var prezumēt, ja ir iespējams pierādīt kaitējuma riska iestāšanās palielināšanos atbildētāja rīcības rezultātā.

Tomēr jāievēro, ka katrā konkrētajā lietā starp prasītāja aizsardzību un atbildētāja nenostādīšanu nepamatoti sliktākā stāvoklī jāatrod līdzsvars. Līdz ar to nemantiskā kaitējuma prezumpcijas kontekstā un cēloniskā sakara prezumpcijas riska palielinājuma gadījumā atbildētājam būtu piešķiramas līdzvērtīgas iespējas atspēkot minēto prezumpciju un panākt nemantiskā kaitējuma kompensācijas samazinājumu vai prasības noraidīšanu pilnībā vai daļā.

4. Cēloņa un seku saistības ciešuma līmeņi

Attiecībā uz to, cik lielā mērā prettiesiskā rīcība ir ietekmējusi kaitējuma rašanos, var izdalīt vairākus līmeņus, kas raksturo saikni starp cēloni un sekām. Jāuzsver, ka cēloniskā sakara saistības ciešuma līmeņu vērtēšana var praktiski palīdzēt noteikt, cik lielā mērā cēloniskais sakars ir konstatējams, kas ir būtiski, nosakot, vai atbildība vispār iestājas un kādā apjomā atbildētājam kaitējums ir jāatlīdzina. Lai izvairītos no tā, ka tiesa vai nu apmierina prasību, vai noraida pilnībā lietās, kur cēlonisko sakaru starp nemantisko kaitējumu un veselības aizskārumu caurvij zinātniskā nenoteiktība, tiesa varētu ņemt vērā noteiktus cēloņa un seku saistības ciešuma līmeņus, atbilstoši kuriem iespējams vērtēt, cik lielā mērā veselības aizskārumus būtu varējis radīt nemantisko kaitējumu un attiecīgi arī noteikt atbildību par prettiesiskās rīcības radītajām sekām. Šāda pozīcija būtu gan taisnīgāka, gan pamatotāka, salīdzinot ar prasības apmierināšanu vai noraidīšanu pilnībā.

Visciešāko saikni starp cēloni un sekām var konstatēt tad, ja prettiesiskā rīcība ir bijis vienīgais juridiski būtiskais cēlonis radītajam kaitējumam un iepriekš nav konstatētas traumas vai citi psihiski vai fizioloģiski traucējumi, kas varētu būt veicinājuši kaitējuma rašanos faktiskajā apmērā.⁴⁹ Doktrīnā norādīts, ka tas varētu būt iespējams galvenokārt, iegūstot galvas traumas. Šādā gadījumā arī personai, kura ir atbildīga par prettiesisko darbību, būtu jāatbild par radītajām sekām kopumā.

Nākamo līmeni, kad saikne starp prettiesisko darbību un kaitējumu ir mazāk cieša, raksturo situācija, kad prettiesiskā rīcība ir bijis galvenais cēlonis personai radītajam nemantiskajam kaitējumam. Šis varētu būt gadījums, kad iegūta galvas trauma, bet ir bijuši noteikti indikatori, kas norāda uz latentiem psihiskiem traucējumiem, tomēr ir saprātīgi pieņemt, ka prettiesiskā rīcība ir *conditio sine qua non* un kaitējums citādi nebūtu radies.

Atbildībai par prettiesisko rīcību būtu jābūt mazākai, ja prettiesiskā rīcība bijis vienīgi pastiprinošs cēlonis,⁵⁰ kas pats par sevi kaitējumu nav radījis, bet tā rašanos ir veicinājis. Minētais varētu būt prettiesiskās rīcības un kaitīgo seku saistības jeb cēloniskā sakara līmenis, kad cietušajai personai jau iepriekš ir bijuši psiholoģiskas dabas traucējumi, bet prettiesiskā rīcība ir būtiski ietekmējusi personas garīgās veselības stāvokli, kāds konstatējams pēc nodarījuma.

Nākamajā līmenī varētu runāt par situāciju, kad personas prettiesiskā rīcība ir bijis viens no vairākiem minimālas iedarbības cēloņiem, kas varētu būt konstatējams tādos gadījumos, kad personas psiholoģiskais stāvoklis ir bijis nestabils pirms aizskāruma vai arī personai jau ir bijusi konstatēta garīga saslimšana, un attiecīgā darbība ir nenoteiktā mērā veicinājusi šī stāvokļa pasliktināšanos.⁵¹ Šādā situācijā prasība nebūtu vis jānoraida, bet gan personai būtu jāatbild par kaitējumu atbilstoši iespējamībai, kādā šāda rīcība varējusi radīt attiecīgo kaitējumu. Eiropas deliktu tiesību principu 3:105. pantā piedāvāts, ka tad, ja droši zināms, ka neviens no vairākām darbībām nevar būt radījusi visu kaitējumu kopumā vai jebkādu nosakāmu daļu no kaitējuma, pieņemt, ka tās radījušas kaitējumu vienādās daļās.⁵² Atbildības dalījums par kaitējumu vienādās daļās šajā kontekstā ir piedāvāts prezumpcijas veidā.

Visbeidzot, ja prettiesiskā rīcība nav saistīta ar personai konstatēto garīgās veselības stāvokli un nav nekādā mērā to radījusi vai veicinājusi, šādā gadījumā personai, lai arī tās rīcība ir prettiesiska, nav pienākuma atlīdzināt nekādus zaudējumus. Ja ekspertīzē dots šāds slēdziens, tad prasības apmierināšanai nav pamata, ja vien tas nenonāk krasā pretrunā ar citiem pierādījumiem lietā.

Domājams, ka šādu cēloņu un seku saistības ciešuma līmeņu izpratne un izmantošana, kāda ir izstrādāta attiecībā uz atsevišķu slimību cēloņu analīzi,⁵³ palīdzētu vērtēt nemantiskā kaitējuma cēlonisko sakaru ar atbildētāja rīcību un noteikt atbildību. Cēloniskā sakara līmeņus būtu svarīgi izmantot, lai tiesas prasības par nemantiskā kaitējuma kompensācijas piedziņu apmierinātu arī daļā, nevis apmierinātu pilnībā vai noraidītu, kas nozīmētu attiecīgi pirmo vai pēdējo no minētajiem cēloņa un seku saistības ciešuma līmeņiem. Šādu gradāciju izmantošana pamatojama ar to, ka nebūtu taisnīgi, ja tiktu pieņemts, ka viss nemantiskais kaitējums radies atbildētāja prettiesiskās rīcības kā vienīgā vai būtiskā cēloņa rezultātā.

Svarīgi ir uzsvērt, ka nemantiskā kaitējuma kompensācijas apmēra noteikšana ir iespējama tikai pēc tam, kad konstatēts, kādā mērā starp prettiesisko rīcību un nemantisko kaitējumu pastāv cēloniskais sakars un attiecīgi iestājas aizskārēja civiltiesiskā atbildība. Tikai tad, ja nemantiskais kaitējums ir radies prettiesiskās rīcības kā būtiskākā vai galvenā cēloņa rezultātā, būtu piespriežama nemantiskā kaitējuma atlīdzība, kas ir tuva judikatūrā pieņemtajam maksimālajam apmēram (piemēram, tuva radnieka zaudēšanas gadījumā tiesu praksē kompensācija tiek noteikta LVL 20 000 apmērā).⁵⁴ Citos gadījumos prasība būtu jāapmierina daļā, kas ir proporcionāla nemantiskā kaitējuma un prettiesiskās rīcības saistības ciešumam, ja papildus atbildētāja rīcībai kaitējumu veicinājušas vai izraisījušas citu personu darbības, iedzimtība, paša cietušā rīcība vai citi apstākļi ārpus atbildētāja kontroles. Ja saistība starp prettiesisko rīcību un kaitējumu nepastāv, piemēram, psihosomatiskas reakcijas gadījumā, tad prasība būtu noraidāma.

Kad cēloniskais sakars noteiktā līmenī ir konstatēts un tas objektīvi saista konkrētu prettiesisku darbību vai bezdarbību ar konkrētu kaitējumu veselībai, tiesai vajadzētu pāriet pie nemantiskā kaitējuma smaguma un seku vērtēšanas. Papildus tam tiesai vajadzētu arī vadīties no citos līdzīgas tiesiskās attiecības regulējošos normatīvajos aktos paredzētajiem kritērijiem, piemēram, no Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma, kurā ir ietverts regulējums par kārtību, kādā nosakāma kompensācija par personisko un morālo kaitējumu, tostarp arī maksimālie kompensāciju apmēri.⁵⁵ Lai arī šīs robežas attiecībā uz civillietām var būt tikai aptuveni noteiktas un ieskicē relatīvus kompensāciju apmērus, tomēr tas varētu tiesai palīdzēt praktiski un sistemātiski izvērtēt cēlonisko sakaru nemantiskā kaitējuma lietās un atbilstoši cēloniskajam sakaram noteikt kompensācijas apmēru. Minēto robežu ietvaros nemantiskā kaitējuma kompensācija varētu būtu nosakāma atbilstoši pierādījumiem par kaitējuma smagumu, sekām un citiem apstākļiem saskaņā ar Civillikuma 1635. panta otro daļu.

Kopsavilkums

1. Cēloniskais sakars kā civiltiesiskās atbildības priekšnoteikums ir saikne, kas raksturo tādu personas rīcības un kaitējuma attiecību, kur cēlonis nepieciešami un objektīvi rada attiecīgās sekas un ir pietiekams kaitējuma radīšanai, ciktāl ir taisnīgi un saprātīgi personai likt par radīto kaitējumu atbildēt. Cēloniskais sakars jākonstatē kā viens no civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumiem, lai atbildība iestātos vispār un kaitējums būtu juridiski

attiecināms uz atbildētāju, bet nemantiskā kaitējuma kompensācija noteicama, ievērojot ne tikai cēloņa un seku saistības ciešumu, bet arī kaitējuma smagumu, sekas un citus apstākļus.

2. Lai tiesas varētu pareizi novērtēt cēloniskā sakara esību un cēloņa un seku saistības ciešumu, nav nepieciešami būtiski normatīvo aktu grozījumi, jo cēloniskā sakara noteikšanas kļūdu pamatā ir faktisko apstākļu neprecīza, nepilnīga vai neadekvāta novērtēšana, kas noved pie nepareizu tiesisko seku un noteikumu par civiltiesisko atbildību piemērošanas. Normatīvā regulējuma grozīšana vai paplašināšana minētās tiesību piemērošanas problēmu varētu arī neatrisināt.
3. Īpašās medicīnas un psiholoģijas zināšanas civillietās visbiežāk nonāk ar ekspertīzi, kuras uzdevums nav veikt faktisko apstākļu juridisku novērtējumu vai analizēt civiltiesiskās atbildības aspektus, tādēļ cēloniskais sakars, ciktāl tas analizēts ekspertīzē, neskar cēlonisko sakaru civiltiesiskās atbildības kontekstā, bet gan cēlonisko sakaru faktiskā līmenī. Ievērojot minēto, ekspertīzes slēdziens var nebūt absolūts civillietas iznākumu determinējošs apstāklis un eksperta norādītie secinājumi un slēdzieni ir jāpārvērtē citu pierādījumu gaismā, tādēļ tiesai nevajadzētu paļauties tikai uz ekspertīzes atzinuma autoritāti.
4. Lai panāktu tiesisko līdzsvaru nemantiskā kaitējuma prezumpcijas kontekstā, tiesām vajadzētu kritiski vērtēt kaitējuma smagumu vai sekas, kas saistītas ar grūti pārbaudāmiem vai neraksturīgiem simptomiem, kā arī pieturēties pie tiesu praksē noteiktajām kompensāciju summu robežām, piešķirot abām pusēm salīdzināmas procesuālās tiesības un iespējas.
5. Nebūtu taisnīgi likt atbildētājam kompensēt kaitējumu, kura saistību ar atbildētāja rīcību nav iespējams nedz pierādīt, nedz arī apgāzt prezumpciju par kaitējuma esību cēloniskajā sakarā ar pārkāpumu. Šāda pieeja grauj cēloniskā sakara kā civiltiesiskās atbildības priekšnoteikuma nozīmi un dod pamatu galvenokārt nepareizam pieņēmumam, ka atbildētāja prettiesiskā rīcība ir vienīgais vai galvenais cēlonis, kas radījis kaitējumu.
6. Ja nav pierādīts cēloniskais sakars, tiesai būtu jāvērtē, vai attiecīgajā gadījumā nav konstatējams vismaz kaitējuma radīšanas riska palielinājums, kas atsevišķos gadījumos varētu būt pamats prezumpcijai, ka cēloniskais sakars starp prettiesisko rīcību un kaitējumu veselībai pastāv. Vairumā gadījumu atbildētāja darbība vai bezdarbība, kura palielina tieši nodarītā kaitējuma iestāšanās risku, arī visticamāk būs cēloniskā sakarā ar kaitējumu, tomēr prasītājs lietās, kur kaitējums radīts ļoti ilgā laika periodā vai vairāku cēloņu iedarbības rezultātā, var nespēt pierādīt, kā tieši kaitējums radies.
7. Ja tiesas saskaras ar zinātnisko nenoteiktību attiecībā uz cēlonisko sakaru, cēloniskā sakara noteikšanai var izdalīt piecus cēloņa un seku saistības ciešuma līmeņus. Ievērojot cēloņa un seku saistības ciešumu, būtu noteicamas civiltiesiskās atbildības robežas, kā arī, ņemot vērā kaitējuma smagumu un sekas, un atbildības samērīgumu, būtu noteicams nemantiskā kaitējuma kompensācijas apmērs. Var izdalīt šādus līmeņus:
 - a) prettiesiskā rīcība ir bijis vienīgais juridiski būtiskais cēlonis radītajam kaitējumam un nav konstatējami citi kaitējumu izraisīši cēloņi;
 - b) prettiesiskā rīcība ir bijis galvenais cēlonis personai radītajam nemantiskajam kaitējumam, bet, lai arī konstatējama citu cēloņu iedarbība, tomēr ir saprātīgi pieņemt, ka kaitējums bez galvenā cēloņa nebūtu radies;

- c) prettiesiskā rīcība bijis kaitējumu pastiprinošs cēlonis, kad personai jau iepriekš ir bijuši psiholoģiskas vai fizioloģiskas dabas traucējumi, bet prettiesiskā rīcība ir būtiski veicinājusi tādu personas garīgās veselības stāvokli, kāds konstatējams pēc nodarījuma;
- d) prettiesiskā rīcība ir bijis viens no vairākiem minimālas iedarbības cēloņiem un attiecīgā darbība ir veicinājusi veselības stāvokļa pasliktināšanos;
- e) prettiesiskā rīcība pretēji pirmšķietamai saistībai ar radīto kaitējumu nav saistīta ar personai konstatēto garīgās veselības stāvokli un nav to radījusi vai veicinājusi.

Izmantoto avotu saraksts

Juridiskās publikācijas

1. Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Civilprocesa likuma komentāri. I daļa (1.–28. nodaļa). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011.
2. *Bitāns, A.* Senāta loma Civillikuma 5. panta piemērošanā. *Jurista Vārds*, Nr. 28 (333), 2004, 27. jūlijs.
3. *Bitāns, A.* Senāta loma Civillikuma 5. panta piemērošanā. *Jurista Vārds*, Nr. 29 (334), 2004, 3. augusts.
4. *Bukovskis, V.* Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933.
5. *Opss, L.* Civillikuma 5. pants. Rīga: [B. i.], 1938.
6. *Torgāns, K.* Civiltiesību, komerciesību un civilprocesa aktualitātes. Raksti 1999.–2008. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009.
7. *Aidman, E. K.* Winning Your Personal Injury Claim. Illinois: An Imprint of Sourcebooks, Inc., 2005.
8. *Cranor, C. F.* Toxic Torts. Science, Law, and the Possibility of Justice. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, p. 94.
9. *Ehlers, A., Mayou, R. A., Bryant, B.* Psychological predictors of chronic posttraumatic stress disorder after motor vehicle accidents. Washington: American Psychological Association, 1998.
10. *Jones, M. A., Dugdale, A. M., ed.* Clerk & Lindsell on Torts. 20th edition. London: Thomson Reuters Limited, 2010.
11. *Koch, W. J. et al.* Psychological injuries: forensic assessment, treatment, and law. New York: Oxford University Press, Inc., 2006.
12. *Melton, G. B., Petrila, J., Poythress, N. G. and Slobogin, C.* Psychological Evaluations for the Courts. Third Edition: A Handbook for Mental Health Professionals and Lawyers. New York: Guilford Press, 2007.
13. *Oliphant, K.* Aggregation and Divisibility of Damage. Vienna: SpringerWienNewYork, 2009.
14. Principles of European Tort Law. Pieejams: <http://www.egtl.org/> [skatīts 2012.04.01.].
15. *Vendrig, A.* The Minnesota Multiphasic Personality Inventory and chronic pain: A conceptual analysis of a long-standing but complicated relationship. Amsterdam: Elsevier B.V, 2000.
16. *Winiger, B., Koziol, H., Koch, B.A., Zimmermann, R.* Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation. Vienna: Springer Verlag/Wien, 2007.
17. *Young, G., Nicholson, K. and Kane, A.* Conclusions on Psychological Knowledge in Court: PTSD, Pain, and TBI. New York: Springer Science+Business Media, Inc., 2006.
18. *Young, G., Andrew, W., Nicholson, K.* Causality of Psychological Injury. New York: Springer ScienceBusiness Media, LLC, 2007.

Normatīvie akti

1. Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības: LR likums. *Ziņotājs*, Nr. 1, 1993, 14. janvāris.
2. Civilprocesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 326/330, 1998, 3. novembris.
3. Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 96 (3254), 2005, 17. jūnijs.

Tiesu prakse

1. LR Augstākās tiesas Senāta rīcības sēdes 2011. gada 4. oktobra lēmums lietā Nr. SKC-592/2011.
2. LR Augstākās tiesas Senāta rīcības sēdes 2011. gada 27. decembra lēmums lietā Nr. SKC-869/2011.
3. LR Augstākās tiesas Senāta 2011. gada 28. septembra spriedums lietā Nr. SKC-258.

4. LR Augstākās tiesas Senāta 2011. gada 23. februāra spriedums lietā Nr. SKC -93.
5. LR Augstākās tiesas Senāta 2011. gada 13. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC-144.
6. LR Augstākās tiesas Senāta 2011. gada 12. janvāra spriedums lietā Nr. SKC-22.
7. LR Augstākās tiesas Senāta 2009. gada 20. maija spriedums lietā Nr. SKC-159.
8. LR Augstākās tiesas Senāta 2009. gada 16. decembra spriedums lietā Nr. SKC-579.
9. LR Augstākās tiesas Senāta 2005. gada 16. novembra spriedums lietā Nr. SKC-699.
10. LR Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 2011. gada 13. jūnija lēmums lietā Nr. PAC-0566.
11. LR Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 2011. gada 12. maija lēmums lietā Nr. PAC-0312.
12. LR Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 2009. gada 4. novembra spriedums lietā Nr. PAC-0108.
13. LR Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 2006. gada 27. septembra spriedums lietā Nr. PAC-0886.
14. Rīgas apgabaltiesas 2011. gada 7. decembra spriedums lietā Nr. C31209807.
15. Rīgas apgabaltiesas 2011. gada 19. oktobra spriedums lietā Nr. C04305511.
16. Rīgas apgabaltiesas 2011. gada 12. oktobra spriedums lietā Nr. C04534410.
17. Rīgas apgabaltiesas 2011. gada 12. oktobra spriedums lietā Nr. C32145608.
18. Rīgas apgabaltiesas 2010. gada 9. februāra spriedums lietā Nr. C04346907.
19. Vidzemes apgabaltiesas 2011. gada 10. novembra spriedums lietā Nr. C38042610.
20. Zemgales apgabaltiesas 2009. gada 10. marta spriedums lietā Nr. C06030708.
21. Jelgavas tiesas 2010. gada 11. oktobra spriedums lietā Nr. C15121808.
22. Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas 2011. gada 5. maija spriedums lietā Nr. C31289910.
23. Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas 2010. gada 8. decembra spriedums lietā Nr. C31218009.
24. Rīgas rajona tiesas 2011. gada 31. augusta spriedums lietā Nr. C33120308.
25. Valkas rajona tiesas 2009. gada 16. aprīļa spriedums lietā Nr. C38053508.

Atsauces un piezīmes

1. *Winiger, B., Koziol, H., Koch, B. A., Zimmermann, R.* Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation. Vienna: Springer Verlag/Wien, 2007, p. 14, p. 85, p. 186, p. 226.
2. *Cranor, C. F.* Toxic Torts. Science, Law, and the Possibility of Justice. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, p. 94, p. 266–270.
3. Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Civilprocesa likuma komentāri. I daļa (1.–28. nodaļa). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 257.–258. lpp.
4. *Torgāns, K.* Civiltiesību, komercietību un civilprocesa aktualitātes. Raksti 1999.–2008. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 407. lpp.
5. *Bukovskis, V.* Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933, 775. lpp. Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Civilprocesa likuma komentāri. I daļa (1.–28. nodaļa). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 255.–258. lpp.
6. *Koch, W. J. et al.* Psychological injuries: forensic assessment, treatment, and law. New York: Oxford University Press, Inc., 2006, p. 236.
7. *Ibid.*, p. 238.
8. *Ehlers, A., Mayou, R. A., Bryant, B.* Psychological predictors of chronic posttraumatic stress disorder after motor vehicle accidents. Washington: American Psychological Association, 1998, p. 510–511.
9. Rīgas rajona tiesas 2011. gada 31. augusta spriedums lietā Nr. C33120308.
10. Rīgas apgabaltiesas 2010. gada 9. februāra spriedums lietā Nr. C04346907, Rīgas apgabaltiesas 2011. gada 12. oktobra spriedums lietā Nr. C04534410.
11. *Opss, L.* Civillikuma 5. pants. Rīga: [B. i.], 1938, 16.–18. lpp. *Bitāns A.* Senāta loma Civillikuma 5. panta piemērošanā. *Jurista Vārds*, 2004. gada 27. jūlijs, Nr. 28 (333), *Bitāns A.* Senāta loma Civillikuma 5. panta piemērošanā. *Jurista Vārds*, Nr. 29 (334), 2004. gada 3. augusts.
12. *Aidman, E. K.* Winning Your Personal Injury Claim. Illinois: An Imprint of Sourcebooks, Inc., 2005, p. 161, p. 166–167.
13. Rīgas apgabaltiesas 2011. gada 19. oktobra spriedums lietā Nr. C04305511.
14. *Bukovskis, V.* Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933, 353. lpp.
15. Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Civilprocesa likuma komentāri. I daļa (1.–28. nodaļa). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 308.–313. lpp. *Bukovskis, V.* Civilprocesa mācības grāmata. Rīga, Autora izdevums, 1933, 388.–390. lpp.
16. *Young, G., Andrew, W., Nicholson, K.* Causality of Psychological Injury. New York: Springer Science Business Media, LLC, 2007, p. 80.

17. Young, G., Nicholson, K. and Kane, A. Conclusions on Psychological Knowledge in Court: PTSD, Pain, and TBI. New York: Springer Science+Business Media, Inc., 2006, p. 387–388.
18. Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Civilprocesa likuma komentāri. I daļa (1.–28. nodaļa). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 314.–315. lpp.
19. LR Augstākās tiesas Senāta rīcības sēdes 2011. gada 27. decembra lēmums lietā Nr. SKC-869/2011; LR Augstākās tiesas Senāta rīcības sēdes 2011. gada 4. oktobra lēmums lietā Nr. SKC-592/2011 u.c.
20. Young, G., Nicholson, K. and Kane, A. Conclusions on Psychological Knowledge in Court: PTSD, Pain, and TBI. New York: Springer Science+Business Media, Inc., 2006, p. 388.
21. Ibid.
22. Koch, W. J. et al. Psychological injuries: forensic assessment, treatment, and law. New York: Oxford University Press, Inc., 2006, p. 115.
23. Atbilstoši Civilprocesa likuma 122. panta trešās daļas noteikumiem. Civilprocesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 326/330, 1998, 3. novembris.
24. Melton, G. B., Petrila, J., Poythress, N. G. and Slobogin, C. Psychological Evaluations for the Courts, Third Edition: A Handbook for Mental Health Professionals and Lawyers. New York: Guilford Press, 2007, p. 422.
25. Young, G., Andrew, W., Nicholson, K. Causality of Psychological Injury. New York: Springer Science Business Media, LLC, 2007, p. 78.
26. Atbilstoši Civilprocesa likuma 121. panta trešās daļas noteikumiem. Civilprocesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 326/330, 1998, 3. novembris.
27. LR Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 2011. gada 13. jūnija lēmums lietā Nr. PAC-0566.
28. Atbilstoši Civilprocesa 110.–111. panta noteikumiem. Civilprocesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 326/330, 1998, 3. novembris.
29. Rīgas apgabaltiesas 2011. gada 12. oktobra spriedums lietā Nr. C32145608.
30. Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas 2011. gada 5. maija spriedums lietā Nr. C31289910.
31. Melton, G. B., Petrila, J., Poythress, N. G. and Slobogin, C. Psychological Evaluations for the Courts, Third Edition: A Handbook for Mental Health Professionals and Lawyers. New York: Guilford Press, 2007, p. 422.
32. LR Augstākās tiesas Senāta rīcības sēdes 2011. gada 4. oktobra lēmums lietā Nr. SKC-592/2011.
33. Piemēram, sodāmības dati.
34. Melton, G. B., Petrila, J., Poythress, N. G. and Slobogin, C. Psychological Evaluations for the Courts, Third Edition: A Handbook for Mental Health Professionals and Lawyers. New York: Guilford Press, 2007, p. 416.
35. Winiger, B., Koziol, H., Koch, B. A., Zimmermann, R. Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation. Vienna: Springer Verlag/Wien, 2007, p. 421.
36. Pickford v Imperial Chemical Industries Plc. Sk. Jones, M. A., Dugdale, A. M., ed. Clerk & Lindsell on Torts. 20th edition. London: Thomson Reuters Limited, 2010, p. 69.
37. Ibid., p. 387.
38. Koch, W. J. et al. Psychological injuries: forensic assessment, treatment, and law. New York: Oxford University Press, Inc., 2006, p. 76.
39. Ibid., p. 77.
40. Rīgas apgabaltiesas 2011. gada 7. decembra spriedums lietā Nr. C31209807.
41. Vidzemes apgabaltiesas 2011. gada 10. novembra spriedums lietā Nr. C38042610.
42. LR Augstākās tiesas Senāta 2011. gada 28. septembra spriedums lietā Nr. SKC-258; LR Augstākās tiesas Senāta 2009. gada 16. decembra spriedums lietā Nr. SKC-579; LR Augstākās tiesas Senāta 2011. gada 12. janvāra spriedums lietā Nr. SKC-22; LR Augstākās tiesas Senāta 2011. gada 23. februāra spriedums lietā Nr. SKC -93.
43. Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 14. panta otrā un trešā daļa. Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 96 (3254), 2005. gada 17. jūnijs.
44. Vendrig, A. The Minnesota Multiphasic Personality Inventory and chronic pain: A conceptual analysis of a long-standing but complicated relationship. Amsterdam: Elsevier B.V, 2000, p. 542.
45. LR Augstākās tiesas Senāta 2005. gada 16. novembra spriedums lietā Nr. SKC-699; LR Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 2006. gada 27. septembra spriedums lietā Nr. PAC-0886; LR Augstākās tiesas Senāta 2009. gada 20. maija spriedums lietā Nr. SKC-159; LR Augstākās tiesas Senāta 2011. gada 13. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC-144; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas 2010. gada 8. decembra spriedums lietā Nr. C31218009; Zemgales apgabaltiesas 2009. gada 10. marta spriedums lietā Nr. C06030708; Valkas rajona tiesas 2009. gada 16. aprīļa spriedums lietā Nr. C38053508, Jelgavas tiesas 2010. gada 11. oktobra spriedums lietā Nr. C15121808.

46. *Oliphant, K.* Aggregation and Divisibility of Damage. Vienna: SpringerWienNewYork, 2009, p. 44, p. 76, p. 113, p. 154–156, p. 194–195, p. 240, p. 266, p. 282, p. 311–313, p. 350–351.
47. *Aidman, E. K.* Winning Your Personal Injury Claim. Illinois: An Imprint of Sourcebooks, Inc., 2005, p. 88.
48. *Melton, G. B., Petrila, J., Poythress, N. G. and Slobogin, C.* Psychological Evaluations for the Courts, Third Edition: A Handbook for Mental Health Professionals and Lawyers.-New York: Guilford Press, 2007, p. 423.
49. *Ibid.*, p. 420.
50. Jauna cēloņa līdziedarbības gadījums (*nova causa interveniens*). Principles of European tort law. Pieejams: <http://www.egtl.org/> [skatīts 2012.04.01.].
51. Šis gadījums ir salīdzināms ar Eiropas deliktu tiesību principu 3:105. panta noteikumiem attiecībā uz nenoteikto dalīto cēlonību.
52. Principles of European tort law. Pieejams: <http://www.egtl.org/> [skatīts 2012.04.01.].
53. *Melton, G. B., Petrila, J., Poythress, N. G. and Slobogin, C.* Psychological Evaluations for the Courts, Third Edition: A Handbook for Mental Health Professionals and Lawyers. New York: Guilford Press, 2007, p. 420.
54. LR Augstākās tiesas Senāta 2011. gada 28. septembra spriedums lietā Nr. SKC-258, LR Augstākās tiesas Senāta 2009. gada 16. decembra spriedums lietā Nr. SKC-579; LR Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 2009. gada 4. novembra spriedums lietā Nr. PAC-0108; LR Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 2011. gada 12. maija lēmums lietā Nr. PAC-0312.
55. LR Augstākās tiesas Senāta 2011. gada 28. septembra spriedums lietā Nr. SKC-258; LR Augstākās tiesas Senāta 2009. gada 16. decembra spriedums lietā Nr. SKC-579; LR Augstākās tiesas Senāta 2011. gada 12. janvāra spriedums lietā Nr. SKC-22; LR Augstākās tiesas Senāta 2011. gada 23. februāra spriedums lietā Nr. SKC -93.

Summary

This article focuses on the causal link as a prerequisite for civil liability for non-pecuniary loss in case of personal injury. First, the article highlights the problem of establishing a believable causal connection between a cause and the harm as a result in civil proceedings, secondly, the article showcases the role of expertise and its significance in proving causation when claiming compensation for personal injury, thirdly, the article emphasizes the different levels of causation in context of determining liability and the boarders of scientific explanation of causation. The article sets forth that often there is no single cause that the harm can be attributed to, but the harm is usually caused by various factors, therefore, it is essential to evaluate the contribution of the cause - a particular person's act or omission to the result - non-pecuniary loss to a person. As the harm often cannot be attributed solely to one person's acts or omissions the levels of causation are to be taken into account when imposing liability fully or partly or with a regard to division of liability. The article proposes five levels of causation that can be used for determining the liability in personal injury cases.